

Kisebb közlemények.

Jonh (*inh, enh; joh, ih, eh*): 1. intestinum, venter, stomachus: das innere, bauch. magen; 2. cor, mens; herz, sinn; 3. lumbus; lende; 4. hepar, jecur. (NySz.) — A magyarban nasalis+h hang egymás után csak kétféle szóban van: 1. világos elemekből álló képzett, ragozott és összetett szavakban az alapszó és a képző, a töszó és a rag meg az elő- és az utótag határán, pl. *fonhat, teremhet, bűnhölik, színhöz, aranyhal*; 2. olyan szavakban, a melyekben hangátvetés történt, pl. *konyha* (< *kohnya* NySz.; vö. szl. *kuháa*) | *dunyha* (< *duhna* NySz.; vö. szl. *duhna*) | *renyhe* (~ f. *röhmeä, röhmiä* «nehézkés, idomtalan, ügyetlen», MUSz. 655) || *vemhes* (vö. *vehem* «csikó» MTsz.) | *enyhít* (vö. *ehneit, ehneyt, ehnyt* NySz.) | *lomha, lumha* NySz. (vö. *lohma* MTsz.) | *lanyha, lenyhe* MTsz. (~ *lomha*, mint ennek változatai: *lamha, lemhe, lunyha* MTsz. bizonyítják) | *tonyhó* «tunya, rest (nőszemély)» és *donyha* «tunya, lomha» MTsz. (vö. *tohonyu* «tunya, lomha» uo.) — A magyar nyelvben tudvalevőleg szokatlan a szótagvégző *h*, azért lett a *kohnya*-ból *konyha*, *duhna*-ból *dunyha* stb.; ennélfogva az ismeretlen eredetű hangátvetéses szavaknak is azt az alakját kell eredetibbnek tartanunk, a melyben szótagvégző *h*+szótagkezdő nasalis a sorrend.

Mármost a *jonh* szó az első csoporthoz nem tartozik, ennélfogva a másodikhoz, a hangátvetéseshez kell tartoznia; tehát *jonhom, jonkod, jonha* stb. korábbi **johnom, *johnod, *johna*-ból lett, személyrag nélküli alakja pedig **johon* volt (vö. *haszna: haszon, vászna: vászon* stb.); az egy-két helyütt előforduló *jonh* alak (*yonhual, jonhhal* NySz.) a személyragos alakokból elvonás útján keletkezett. A **johon* pedig a legközelebbi rokon nyelvek tanúsága szerint összetételnek bizonyul: **jo-hon*. A vogulban ugyanis előfordulnak egy **j* töszónak ragos alakjai: É. *jun* «benn; a házban»; *jūw* «be; a házba»; KL. *jun* és *ju* (AL. *jū*) ua.; K. *jön* (FK. *jön*) «benn; otthon; a házban»; *jëjil* «belülről; hazulról; a házból»; *ju* «be; haza; a házba»; P. *ju* «be; haza; T. *jun* «benn; otthon; a házban»; *jinnal* «belülről; a házból,

bazulról); *ju* (igekeető) «be» (MUNKÁCSI, VogNyjár. 16, 112, 160, 201, 239, 272). A «be, a házba» jelentésű *jūw*-tól aligha lehet különválasztani a «vissza» jelentésű *jūw*-ot (uo. 16), hiszen ez a jelentés igen könnyen fejlődhetett amabból. Ezekkel azonos az osztj. *iōz.*, *iōz.ē* stb. «nach hause; heim; zurück» (KARJALAINEN, Ostj. lautg. 119). Az idézett határozószók **j.*, **i.* tőszavának a jelentése: «bel, vminek a belseje», s én ezen szó megfelelőjét látom a **jo-hon* összetétel előtagjában. A **hon* utótag pedig szabályos megfelelője az osztj. *zōn* «bauch» (KARJ. i. m. 109) szónak, tehát az egész **johon* eredetileg a. m. «bel-has» = «has belseje».

SZINNYEI JÓZSEF.

A *székely* és a *csángó* név eredete. E két nehezen megfejtendő név eredetével újabban két dolgozat foglalkozik. Az egyik KARÁCSONYI JÁNOS: «A székelyek eredete és Erdélybe való települése» (Bpest 1905) című akadémiai értekezése, a másik HORGER ANTAL: «A csángó nép és csángó név eredete» című dolgozata, a mely «A brassói m. k. áll. főreáliskola» 1904—1905. tanévi értesítőjében jelent meg. A székelység eredetének a vizsgálatánál mindig kiváló figyelemben részesítették a kutatók a *székely* népnév eredetét is. HUNFALVY azt tanította, hogy a *székely* név a m. *szék* (sedes, stuhl) + m. *elv* (ultra, trans) összetételéből való, s oly alakulás, mint *Erdély* (terra ultrasilvana v. transsilvana), a melynek ANONYMUSNÁL elő is kerül a teljesebb, eredetibb *erdeuelu* alakja (vö. ANON. 24., 25., 26., 27. §§.). A *székely* szó tehát «széken túl lakó»-t, «határőr»-t jelent, s eredetileg nem népnév, hanem foglalkozást jelentő köznévi. A *székely* szó eredetét illető HUNFALVY-féle nézetet újabban egy másik, tetszetősebb szorította ki (vö. Ethnographia 10: 251 s köv. l.); ez újabb nézet szerint a *székely* név a tör. *säke* (pad, szék, volgai tat. alak) és a tör. *-li* «hovatartozóságot jelentő képző»-vel alakult név. Ezt a nézetet támogatta az, hogy a törökségben *lehli* = lengyel, *rumeli* = eredetileg kelet-római, illetve byzanci, *osmanli* = Osman népe, *bulgarli* = bolgár (vö. Akad. Értesítő 1903. évi folyam 523. k.). E magyarázat szerint tulajdonképp népnév a *székely* szó. E két magyarázat egyikét sem fogadja el KARÁCSONYI, s újat állít fel (vö. értekezése 64. s köv. lapjait). Szerinte a *székely* szó szláv eredetű s a szláv *sěk* (vágás) szónak a szláv nyelvek egyik-másikában meglevő, de török eredetű *-li* képzőjével alakult **sěkli* mása. A tudós fejtegető szerint a *székely* név eredetileg foglalkozást jelentő szó volt (olyan mint pl. a királyi *sölymárok*, *révészek* stb. neve) s «útvágó, útkészítő magyar»-t jelentett. KARÁCSONYI rendkívül elmemozdító és

tartalmas fejtegetéseire nem fontos, vajjon a *székely* szó etymologiai-
lag is csakugyan «útvágót, útkészítőt» jelent-e; meg kell azonban
jegyeznünk, hogy a tör. *-li* képző csakis azokban a szláv nyelvek-
ben található, a melyek az oszmánli törökséggel érintkeztek s
fennhatósága alá tartoztak. Magától értetődik, hogy időbelileg is e
képző nem régiebb az illető nyelvekben az oszmánli uralomnál. Ezzel
szemben nem lehet hivatkozni a *lengyel* szóra, a mely a magyarban
török eredetű, a törökben pedig az orosz krónikában előforduló
ljadъ (skaja zemlja = Lengyel-föld) szláv szó átvétele.

Szintén igen becses eredményt olvasunk HORGER értekezésében
is a *csángókról* és a *csángó* névről. MUNKÁCSI szerint a *csángó* név
nem külön népnév, hanem eredetileg igenévi származás egy **csángani*
igéből, a mely tovább képezve ma is él a székely *csángódik* «eloláho-
sodik» igében. E magyarázathból HORGER csak annyit fogad el, hogy
a *csángó* nem népnév, hanem eredetileg köznév. A szónak «elkor-
csosulás, eloláhosodás» jelentése csak másodlagos, s újabb fejlődés
eredménye, a mennyiben a *csángók* tényleg nagy mértékben vesznek
fel oláh szokásokat, eloláhosodnak. A név eredeti jelentése HORGER
szerint «kóborló, vándorló, nomadizáló», a mely jelentést kétségtelen-
ül igazolják azok a történeti tények, a melyeket a szerző felhoz, s
a melyek szerint a *csángó* nemcsak beszédében, de eredetében is
olyan székely nemzetiségű magyar, a ki valami úton-módon elszegé-
nyedvén és szülőhelyéről elvándorolván pásztorkodásra adja magát.
A névnek eredeti alakja nem *csángó*, hanem *csangó*; ezt használja
BENKŐ a XVIII. század végén, ezt JERNEY 1850 táján, s tegyük hozzá,
hogy ez van SÁNDOR ISTVÁN Sokféle 2: 151. lapján (1791. évből);
«*Tsangó* magyar: Moldavo-Hungarus»). Ez a *csangó* alak pedig eti-
mológiailag egy a m. *czammog* (alakváltozat: *czámog* és *csammog*),
csam.ungó (dologtalan ember, kutyapeczér), *czankászik* (czéltalanul
jár-kei, naphosszat rója az utcát), föl-*czankózik* (moveo, castra, mo-
veo, aufbrechen) szavakkal, a melyek alapszava **czam-*, **csam-* s
alapjelentése «kóborlás, dologtalan, czéltalan járás-kelés». Ebből a
**czam-*, **csam-*ból való gyakorító képzés a *csangó* (vö. *rengő-remeg*);
a mai *csángó* alak nem idősebb ötven-hatvan esztendőnél, s nagyon
valószínű, hogy a székely *csáng*, *csángál*, *csángat* igék hatása alatt
nyúlt meg az első szótagbeli *a*. Én a magam részéről csak annyit
írhatok, hogy nézetem szerint HORGER megfejtése kétségtelenül helyes.

MELICH JÁNOS.

